

**ФОРМАЛІЗОВАНА ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ:
ПРОБЛЕМИ ТА ЇХ РОЗВ'ЯЗКИ**

У даній статті здійснена спроба інвентаризації фразеологічного складу групи «інтелект» за модифікованою формулою Л.В. Бистрової, В.В. Левицького, Н.Д. Капатрука, які сформували принцип об'єктивної інвентаризації лексико-семантичної групи.

Ключові слова: фразеологізм, інвентаризація, лексико-семантичне поле.

The article deals with the attempt of idiom inventarization with the «intellect» meaning according to the modified formula developed by L. Bistrova, V. Levitskiy, N. Kapatrak.

Key words: idiom, inventarization, lexical semantic field.

Фразеологічні одиниці поставали багаторазовим предметом лінгвістичних досліджень [1; 2]. Проте до цього часу жоден з авторів не здійснив спроби об'єктивно установити їх склад. Як відомо, ознайомлення із численними фразеологічними словниками засвідчує далеко їх неповне накладання. За одними словниками фразеологізми позначаються як дуже вживані, тлумачаться через ядерні компоненти, за іншими словниками через периферійні, а в третіх словниках вони взагалі відсутні. Тому для визначення фразеологічного складу певного фразеополя доцільно, на нашу думку, здійснити формалізовану процедуру інвентаризації (визначення польової структури складу групи) за модифікованою формулою Л.В. Бистрової, В.В. Левицького, Н.Д. Капатрука, які сформували принцип об'єктивної інвентаризації лексико-семантичної групи (ЛСГ).

Тому метою даної статті є спроба, що здійснюється вперше, використати згадану процедуру для інвентаризації фразеологізмів групи «інтелект», тобто на

позначення інтелектуальних здібностей людини, на матеріалі п'яти фразеологічних словників в сучасній німецькій мові.

Проведена інвентаризація засвідчує певні величини *W* для кожного з фразеологізмів. Проте для одного випадку це є фразеологізми, семантична вага яких стосується ядерного компоненту, встановленого для тієї чи іншої частини мови, напр. *eine weiche Birne haben – nicht ganz normal, nicht recht bei Verstand sein*, інша ф.о. має у своїй основі компонент основного складу, напр. *jmdn. zur Raison bringen – jmdn. dazu bringen, sich vernünftig, angemessen, ordentlich zu verhalten*, а сталє словосполучення *eine flüssige Feder haben – sich schriftlich gewandt ausdrücken* хоча й відзначається високою семантичною вагою, проте *gewandt*, за проведеною нами інвентаризацією прикметників (прислівників) [3: 305-309] відноситься до компонента периферії.

Поza сумнівом, інтуїтивне ознайомлення з цими фразеологізмами, яке базується на власному мовному досвіді, показує, що ці слова тлумачаться по-різному відносно до домінанти групи – одні через ядерний, а інші – через компонент периферії. Проте, навряд, чи може слово з високою вагою периферійного компонента стояти ближче до домінанти групи, ніж слово, семантична вага якого за матеріалом п'яти словників невисока, проте це вага ядерного компонента. Тому, на нашу думку, слід скористатися рангами для компонентів тлумачення [4: 119]. Найвищий ранг (0,66 – 1) мають ядерні компоненти, другий ранг (від 0,25 до 0,65) – відноситься до компонентів основного складу, третій – до ближньої периферії, а четвертий – до дальньої. На нашу ж думку, це треба врахувати, за відповідною процедурою:

1. Звіряємо тлумачення фразеологічної одиниці у п'ятьох опрацьованих фразеологічних словниках. Напр. ф.о. *eine flüssige Feder haben* зустрічається у словнику Вольфа Фрідеріха із тлумаченням *sich schriftlich gewandt ausdrücken*, німецько-російський фразеологічний словник, укладений Л.Е. Біновичем і Н.Н. Грішином тлумачить даний вираз *ловко владеть пером, имеет бойкое перо*, а німецько-український фразеологічний словник за редакцією В.І. Гаврися,

О.П. Пророченко наводить його синонім *geschickt in der Feder sein* і перекладає *добре володіти пером*. У німецькомовному тлумачному словнику Duden (том 11 і 12), а також фразеологічному словнику німецької мови за редакцією Л.С. Осовецької, К.М. Сільвестрової дана фразеологічна одиниця відсутня. Тобто у трьох словниках збігається семантика тлумачення ф.о. *eine flüssige Feder haben*.

2. Далі вираховуємо її семантичну вагу в цих словниках за формулою Л.В. Бистрової, В.В. Левицького, Н.Д. Капатрука (1) [5: 88]:

$$W=(n+1)-r/n, \quad (1)$$

де W – вага компонента, n – кількість компонентів тлумачення, r – порядковий номер компонента в словниковій статті. Напр. *eine flüssige Feder haben – sich schriftlich gewandt ausdrücken*, тлумачення перше з першого, тому $W=(1+1)-1/1=1$. Аналогічна семантична вага виявилась і на матеріалі другого і третього словників.

3. З метою більшої об'єктивізації використаємо п'ять словників, за допомогою яких ми визначали середню вагу компонента за формулою:

$$W_{\text{серед.}}=W_1+W_2+\dots+W_n/n, \quad (2)$$

де $W_{\text{серед.}}$ – середня вага компонента, $W_1, 2, n$ – вага компонента в першому, другому, n – му словнику, а n – кількість словників. В нашому випадку $W_{\text{сумарне.}}=0+1+0+1+1=3$, а $W_{\text{середне}}=3/5=0,6$. Застосування п'яти словників допомагає чіткіше сформуванню ядра, основний склад і периферію.

4. Оскільки фразеологізм тлумачиться периферійною л.о., то доцільно встановити відсоток від рангового показника периферії, яка за рангом розпочинається з 0,09. Отже рангова величина для *gewandt* 0,09. $W=0,09/100*60=0,06$.

За результатами здійсненої формалізованої процедури зараховуємо дану ф.о. також до периферії.

Таким чином згідно результатів нашого дослідження до ядрових сталих словосполучень відносимо:

bei jmdm. hakt es aus (ugs.): jmd. verliert die	[nicht] bei Sinnen sein: [nicht] bei klarem	nicht aus Dummsdorf sein S – <i>gescheit sein</i> ,	nicht ganz richtig im Oberstübchen sein
--	--	--	--

<i>Nerven, den Verstand</i> W=0,7	Verstand sein W=1	<i>aufpassen, s. nicht hereinlegen lassen 1 5</i> W=0,8	(ugs.): <i>nicht recht bei Verstand sein, verrückt sein</i> W=1
du bist wohl [als Kind] zu heiß gebadet worden!; dich haben sie wohl [als Kind] zu heiß gebadet! (ugs.): <i>du bist wohl nicht recht bei Verstand!</i> W=0,7	einen Span haben (ugs.): <i>nicht recht bei Verstand sein, verrückt sein</i> W=0,8	etwas auf dem Kasten haben U - gescheit sein, viel können W=0,9	bei jmdm. piept's (ugs.): <i>jmd. ist nicht recht bei Verstand</i> W=0,8
eine weiche Birne haben (ugs.): <i>nicht ganz normal, nicht recht bei Verstand sein</i> W=0,9	einen Sparren [zuviel/zuwenig] haben (ugs.): <i>nicht recht bei Verstand sein, ein wenig verrückt, verschoben sein</i> W=1	nicht auf den Kopf gefallen sein - nicht dumm, recht gescheit sein W=0,7	bei jmdm. ist eine Schraube locker/los(e) (ugs.): <i>jmd. ist nicht recht bei Verstand</i> W=1
du bist wohl nicht recht gescheit! (ugs.): <i>du bist wohl nicht recht bei Verstand!</i> W=0,9	einen Stich haben (ugs.): 1. <i>nicht recht bei Verstand sein</i> W=0,72	du bist (wohl) nicht recht klug - = du bist nicht (recht, ganz) gescheit W=0,8	seine fünf Sinne nicht [richtig] beisammenhaben (ugs.): <i>nicht recht bei Verstand sein</i> W=0,8
aber sonst bist du gesund? (ugs.): <i>du bist wohl nicht recht bei Verstand?</i> W=0,7	nicht alle Tassen im Schrank/Spind haben (ugs.): <i>nicht bei Verstand sein</i> W=1	Köpfchen haben U - gescheit, intelligent sein W=0,8	mit etwas schwanger gehen (ugs.): <i>sich mit etwas im Geist beschäftigen, etwas in Gedanken bewegen und vorbereiten</i> W=1
(ganz und gar) von Gott/von allen (guten) Göttern verlassen sein (ugs.): <i>nicht recht bei Verstand sein</i> W=1	du träumst wohl! (ugs.): <i>du bist wohl nicht recht bei Verstand!</i> W=0,8	kein [großes] Kirchenlicht sein (ugs.): <i>nicht sehr intelligent sein</i> W=1	kein großes Licht sein (ugs.): <i>nicht sehr klug sein</i> Wcep.=1
dich hat's wohl! (ugs.): <i>du bist wohl nicht recht bei Verstand</i> W=0,8	nicht [ganz/recht] bei Trost sein (ugs.): <i>nicht recht bei Verstand sein</i> W=1	glauben/meinen, die Weisheit mit Löffeln gefressen zu haben/[alleine] gepachtet zu haben (ugs.): <i>sich für besonders intelligent halten</i> W=0,8	das Pulver/(auch:) Schießpulver nicht erfunden haben (ugs.): <i>nicht besonders klug sein</i> W=1
nicht von hier sein (ugs.): <i>nicht recht bei Verstand sein</i> W=0,7	einen Vogel haben (ugs.): <i>nicht recht bei Verstand sein</i> W=1	jmdm. nicht aus dem Kopf gehen/wollen: jmds. Denken dauernd beschäftigen W=0,8	Lehrgeld zahlen(od. geben) (müssen) – durch Schaden klug werden, aus Fehlern lernen W=1
eins mit dem Holzhammer abgekriegt haben (ugs.): <i>nicht recht bei Verstand sein</i> W=1	bei jmdm. ist es unterm Dach nicht ganz richtig: (ugs.): <i>jmd. ist nicht ganz bei Verstand</i> W=1	sich über etwas Gedanken machen: über etwas länger nachdenken W=1	sich etwas durch den Kopf gehen lassen (ugs.): <i>etwas erwägen, über etwas nachdenken</i> W=0,9
einen Klaps haben (ugs.): <i>nicht recht bei</i>	j-d hat eine Meise U – j-d ist nicht recht bei	Probleme wälzen (ugs.): <i>sich mit Problemen</i>	sich [über etwas] den Kopf/Schädel zerbre-

Verstand sein, verrückt sein W=1	Verstand W=0,8	[immer wieder] auseinandersetzen; grübeln W=0,6	chen/zermartern/zergrübeln: [über etwas] angestrengt nachdenken , in einer schwierigen Lage nach einer Lösung suchen W=1
[sie] nicht alle auf der Latte haben (ugs.): nicht ganz bei Verstand sein W=0,8	schwer von Begriff sein – nur mühsam etw. mit dem Verstand erfassen W=1	mit sich zu Rate gehen (geh.): gründlich überlegen W=0,9	mit dem Gedanken umgehen – ernsthaft überlegen , erwägen W=0,8
jedes Wort (od. die Worte) auf die Goldwaage legen – s. jedes Wort (allzu) sorgfältig überlegen W=0,8			

До основного складу належать наступні фразеологічні одиниці:

nicht [mehr] alle [beisammen]haben (ugs.): nicht normal, nicht recht bei Verstand sein W=0,3	Räson annehmen/zur Räson kommen (veraltend): zur Einsicht kommen (нарозумитись), vernünftig werden W=0,3	auf dem falschen Dampfer sein (ugs.): etwas Falsches annehmen, denken W=0,5	jmdm. den/einen Vogel zeigen (ugs.): sich mit dem Finger an die Stirn tippen, um jmdm. zu zeigen, daß er nicht recht bei Verstand sei W=0,6
nicht alle beieinanderhaben (ugs.): nicht recht bei Verstand , verrückt sein W=0,4	der geistige Horizont - die gesamten Grenzen, innerhalb derer s. der Geist und das Denken e-s Menschen bewegen W=0,5	denkste [Frieda]! (ugs.): das hast du dir so gedacht! W=0,4	einen weghaben (ugs.): 1. betrunken sein: Gestern Abend hat er ganz schön einen weggehabt! 2. nicht recht bei Verstand sein , verrückt sein W=0,4
[aber] sonst geht's dir danke? (ugs.): du bist nicht recht bei Verstand , wenn du das wirklich so meinst W=0,3	s. den Kopf zerbrechen == s. das Hirn zermartern W=0,65	man kann einem Menschen nicht ins Herz sehen: man kann nie genau wissen, was ein anderer denkt , fühlt W=0,34	du bist wohl nicht (ganz) gebacken U – s. nicht ganz bei Verstand sein W=0,6
nicht ganz dicht sein (ugs.): nicht ganz bei Verstand sein W=0,4	nicht aus j-s Kopf kommen - = nicht j-s Hirn entsprungen sein W=0,3	sieh [mal] einer an! (ugs.): wer hätte das gedacht! W=0,3	ein Spatzenhirn haben U – sehr wenig Verstand haben W=0,6
nicht [ganz] bei Groschen sein (ugs.): nicht recht bei Verstand sein W=0,6	bei dir stimmt's wohl nicht U - du bist nicht recht bei Vernunft , ein bißchen verrückt W=0,39	den Kopf voll haben (ugs.): an vieles zu denken haben W=0,4	nicht alle auf dem Kasten haben U – nicht bei Verstand sein W=0,6
einen Hammer haben (ugs.): nicht recht bei Verstand sein W=0,4	jmdm. den Kopf zurechtsetzen/zurechtrücken (ugs.): jmdn. zur Vernunft bringen W=0,65	s. etw. aus dem Kopf schlagen - e-n Gedanken, e-n Plan streichen, nicht mehr an ihn denken W=0,24	s-r (fünf) Sinne nicht (mehr) mächtig sein – nicht mehr bei Verstand (od. Bewußtsein) sein W=0,4

<p>einen lichten Moment haben: 1. vorübergehend bei klarem Verstand sein W=0,4</p>	<p>der kluge Mann baut vor: wer klug ist, sichert sich ab, beugt vor W=0,6</p>	<p>e-n kühlen (od. klaren) Kopf haben - nüchtern denken W=0,4</p>	<p>nicht [ganz] bei sich sein (ugs.): nicht bei vollem Bewußtsein, nicht recht bei Verstand sein W=0,6</p>
<p>einen lichten Augenblick haben: 1. vorübergehend bei klarem Verstand sein. 2. (scherzh.) einen guten Einfall haben W=0,6</p>	<p>Vorsicht ist die Mutter der Weisheit: es ist klug, vorsichtig zu sein W=0,47</p>	<p>nichts anderes im Kopf haben als - nur an etwas Bestimmtes denken, (ständig) s. damit beschäftigen W=0,4</p>	<p>mehr können als Brot essen (ugs.): intelligenter sein, als man aussieht, Überdurchschnittliches leisten W=0,5</p>
<p>einen Piep/Piepmatz haben (ugs.): verrückt sein, nicht recht bei Verstand sein W=0,6</p>	<p>er meint, er hört das Gras wachsen (od. er tut so, als hört er das Gras wachsen) – er kommt s. sehr klug vor W=0,4</p>	<p>Kurzschluß haben U -1) die Beherrschung verlieren 2) nicht mehr richtig denken (können) W=0,27</p>	<p>die Weisheit [auch] nicht mit Löffeln gefressen haben (ugs.): nicht besonders intelligent sein W=0,6</p>
<p>ohne Sinn und Verstand - völlig sinnlos, ohne die S. (oä. die Folgen) zu bedenken W=0,4</p>	<p>ein alter/kein heuriger Hase sein (ugs.): Erfahrungen haben, sich auskennen W=0,6</p>	<p>auf etwas Gewicht legen: etwas für wichtig halten, auf etwas Wert legen W=0,26</p>	<p>jmdn. zur Räson bringen; (veraltend:) jmdm. Räson beibringen: jmdn. dazu bringen, sich vernünftig, angemessen, ordentlich zu verhalten; jmdn. zur Einsicht bringen W=0,52</p>
<p>bei jmdm. spukt es [im Kopf] (ugs.): jmd. ist nicht recht bei Verstand, nicht ganz normal W=0,6</p>	<p>helle sein U - klug sein, rechtzeitig wissen, was das richtige ist W=0,6</p>	<p>auf etwas Wert legen: etwas für wichtig halten W=0,65</p>	<p>Vernunft annehmen: vernünftig werden W=0,33</p>
<p>einen Triller [unterm Pony] haben (ugs.): nicht recht bei Verstand sein W=0,4</p>	<p>klein, aber oho U - von kleiner Gestalt, aber sehr tüchtig (klug, gut) 1 W=0,3</p>	<p>j-m Kopfzerbrechen machen (od. verursachen) - machen, daß j-d nachdenken muß (bd- Sorgen bekommt) W=0,6</p>	<p>zur Vernunft kommen: vernünftig werden W=0,33</p>
<p>bei jmdm. trillert es (ugs.): jmd. ist nicht recht bei Verstand W=0,4</p>	<p>Köpfchen, Köpfchen! (ugs.; scherzh.): Ideen muß man haben, gescheit muß man sein W=0,5</p>	<p>hin und her überlegen: alle Möglichkeiten reiflich W=0,4</p>	<p>[wieder] zu Verstand kommen: [wieder] vernünftig werden 1 5 W=0,39</p>
<p>jmdn. zur Vernunft bringen: dafür sorgen, daß jmd. vernünftig wird 5 W=0,52</p>			

Враховуючи результати даного дослідження, в перспективі слід описати взаємовідношення лексичних та фразеологічних одиниць як у рамках кожної групи, так і між групами.

Література

1. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. – М.: «Высшая школа», 1970. – 199 с.
2. Dobrovolskij D. Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik: Studien zum Thesaurus deutscher Idiome. – Tübingen: Narr, 1995. – 272 S.
3. Угринюк Р.В. Інвентаризація лексико-фразеологічної групи прикметників зі значенням інтелекту в сучасній німецькій мові // Слов'янський вісник: Збірник наукових праць. – Серія «Філологічні науки» Рівненського державного гуманітарного університету та Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету. – 2007. – Вип. 7. – С. 305-309.
4. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница: НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
5. Левицкий В.В. Статистическое изучение лексической семантики: Учеб. пособие. – К.: УМК ВО, 1989. – 156 с.